

nálása széleskörű: hashajtó, gyógyszer a szem- és a bőrgyógyászatban, kozmetikai-, festékipari alapanyag, valamint versenymotorolaj. Dekoratív megjelenése miatt napjainkban is kedvelt dísznövény.

A *kender* (*Cannabis sativa*) az emberiség legrégebbi rosnövénye. Középkorszai származású. Termesztését Kínában i.e. 2700-ig lehet visszavezetni. A török hódoltság alatt történt behurcolását a megkövült virágporszemek elemzése (palinológia) igazolta. Egy méternél magasabb, tenyeresen összetett levélű, jellegzetes illatú, kétlaki növény. Sajátos illatát a levelek mirigyszőreiből a levegőbe jutó tetrahidrokannabinol nevű, bódító hatású vegyület okozza. Tudták ezt már a szkíták is, akik vallási szertartásaikon felhevült kövekre szórt kenderlevelekből felszabaduló gőzök belélegzésével jutottak révült állapotba. Rostnövényként termesztik. A porzós kender rostja értékeesebb, mint a termés. Rostjából durva vásznak és kötelek készülnek. Olajtartalmú magja viszont a szappan és kencegyártás alapanyaga. Fajtársa az *indiai hasiskender* (*Cannabis indica*) az elmúlt száz évben kétes hírnévre tett szert. Mirigyszőreinek váladéka ugyanis hasist tartalmaz. A hasis élvezete nagyon elterjedt, főként Keleten. A hasist élvező egyén álomszerű állapotba jut és kellemes víziói támadnak. A hasiskender nálunk szerencsére nem fordul elő. Főként Indiában és a vele szomszédos területeken honos, ahol kábítószer-nyerés céljából termesztik.

Az ókori Hellaszban az volt a szokás, hogy Delphoi egyik templomában évenként megkoszorúzták a legnagyobbra termett hagymákat. Az ókori görögök ugyanis szorgalmas természetűek voltak a hagymának, főként a *póré-hagymának* (*Allium porrum*). Főzve, sültve és nyersen ették, sőt borkorcsolyának is használták, amire Homérosz Iliászában is találunk utalást. Amikor a trójaiak és az achájak között dúló harc után Nestor tépett seregével a sátrához ért, ott a szépfürtű Hekaméde:

„Üvegzománclábú, sima, csiszolt asztalt / tett elibük mindjárt, rá ércétalt tált, / hagymát tesz rá borhoz, harapnivalónak...”

A hagyma gyógyhatásában szinte minden korban feltétlenül hittek az emberek és a gyógyítók. A középkorban például minden orvosságos könyv a hagymát és a belőle készült főzetet javallta a pestis legbiztosabb ellenszeréül. Legfeljebb az a különbség az egyes orvosságos könyvek pestis-elleni receptjei között, hogy az egyik *vörös-hagymát*, a másik *póré-hagymát*, a hegyekben növekvő *havasi hagymát* vagy a *fokhagymát* vélte a leghatékonyabbnak.

Török közreműködéssel honosodott meg nálunk a póréhagyma, amely a hódoltság kora előtt nem volt ismert a nép körében. Később, Lippai János szerint

(aki a Veteményes kert című művében írt erről) annyira népszerű lett, hogy a húslevesből nem hiányozhatott. A póréhagyma népszerűvé válása érthető, mert már az ókori népek is kedvelték. A Biblia is gyakran hivatkozik rá. Plinius természetrajzában olvasható, hogy Néró császár minden hónapban, bizonyos napon olajjal ette a póréhagymát, kenyér nélkül. Ugyanitt olvasható, hogy Mela lovag, Tiberius császár egyik helytartója, amikor a császár kegyéből kiesett, kétségbeesésében megmérgezte magát, mégpedig úgy, hogy „három ezüst dénár súlyú” póréhagyma levét ivott, amitől menten meghalt, anélkül, hogy egy jajsztót ejtett volna.

A póréhagyma eltér a többi hagymafajtától, mert hagymája alig duzzadt, gyengén hagymaszagú. Levele széles, virágzata fehér, zöldhagymaként is fogyasztható, bár elsősorban levesfészítő.

3. ábra:
A ricinus levele, termése és magja

A Közel-Keletről származik a szürkésbarna termésű, aromás növény, az *ánizs* (*Pimpinella anisum*). Fűszer, ételízesítő és gyógynövény, amely nálunk is meghonosodott. Vadas ételekhez, italokhoz (puncsok, likőrök) ajánlott. A népi orvoslás többféle hatást (emésztésvajító, hurutoldó és puffadást csökkentő) tulajdonít a terméséből készült főzetnek. A legújabb vizsgálatok arra derítettek fényt, hogy gyökérzetében izopimpinellin nevű kumarin vegyület található, amely tuberkulózis-ellenes hatékonyságot mutat. Az ánizs hazánkban nagy valószínűséggel a török hódoltság korának kezdetén került, amikor az ország egy részét előzönlötték a török vándorkereskedők, akik valószínűleg rákényszerítették a legegyszerűbb embereket is a keleti fűszerek használatára. Ráth-Végh István „Magyar kuriózumok” című könyvében hivatkozik egy 1601-ből származó szakácskönyvünkre. Ebből kiderül, hogy csaknem minden ételhez szükség volt a keleti fűszerek valamelyikére: borsra, szegfűszegre, gyömbérre vagy muskátra. Régi lakodalmas köszöntők is tanúsodnak arról, hogy az ételeket jól „megfűszer-

számozták”, és hogy miért használtak annyiféle fűszert, arra egy másik rigmus válaszol: „minden étel vala jól megsáfrányozva, hintettek azokra bőven borsot, gyömbért, mivel ezek a fűszerszármazékok tisztítják meg a vért”.

A mediterrán eredetű, viasztól keszdes szarú, fehér vagy liláspiros virágú *mák* (*Papaver somniferum*) fontos termesztett növényünk, amelynek termesztése a Földön több ezer éves múlt-ra tekint vissza. Hozzánk a virágprelimzések tanúsága szerint a török korban került. Megszilárdult tejnedve, az ópium huszonötféle nagyhatású alkaloidot (morfin, kodein, narkotin, papaverin stb.) tartalmaz, ezért fontos gyógynövény. Az ópiumot egyes keleti országokban pipából kábítószerként szívják. A morfin ópiumkivonat fémájában az ókorban a görög, az arab és a kínai orvosok széles körben alkalmazták mint kábító-fájdalomcsillapítót. A morfin okozta kábulatra a színes érzékszálódások jellemzőek. Már 0,02 gramm töménységben jó közérzetet, kellemes hangulatot idéz elő. Ez az eufória megkönnyíti a szellemi munkát, az alkotóképességet. Fokozatosan kialakul azonban egy olyan állapot, amikor az egyén csak addig rendezett, amíg a morfin hatása alatt áll. A morfinista érzelmi világának középpontjába előbb-utóbb a morfin megszerzése kerül, melynek érdekében még büntény elkövetésére is képes.

Morfin és más alkaloidokat a kicsélt, száraz máktokból és mákkóróból is nagy mennyiségben állítanak elő (Kabai János gyógyszerész eljárása). Mint élelmiszer is fontos. Ópiummentes magja, a mák, sok zsíros olajat és fehérjét tartalmazó, tápláló élelmiszer. Olaja a festék és szappangyártás nyersanyaga.

A *rizs* (*Oryza sativa*) Dél- és Kelet-Ázsia kitűnő tápértékű és emésztettségű gabonája. Több, mint ötezer éve termesztik. Valószínűleg az *évelő rizsből* (*Oryza perennis*) a késői újkőkorszakban mutációval keletkezett. Sőtűrképessége rendkívüli, még a leggyengébb szikes talajon is jól terem. A tenyésztő jelentős részében vízzel elárasztott talajt igényel. Rizstermesztésünk kezdete a török uralom idejére nyúlik vissza. Nagyobb arányú művelése ötven évvel ezelőtt kezdődött.

A hullámos és igen nagy levelű *rebarbara* (*Rheum rhubarbarum*) évelő növény. Kelet-Ázsiából származik. A növénynek húsos, tövén pirosuló levélnyelét fogyasztják, amely almasavat és C-vitamint tartalmaz. Kompótnak főzik. Legelőnyösebb tavasszal fogyasztani, mert később megemelkedő oxálsav-tartalma miatt már kevésbé ízletes. Európában kimutathatóan a 17. századtól kezdve művelik. Napjainkban gyakran ültetik dísznövényként is.

☞ Solymosi Péter

Oszmán-török szőnyegkiállítás az Iparművészeti Múzeumban

A keleti népek legsajátosabb művészeti ága a szőnyegszövés és csomózás. E műfaj nomád pásztorok között bontakozott ki, akiknek fő terméke a gyapju volt, s ezért otthonaik, mindennapi használati tárgyaik nagy részét gyapjuból fonták, szőtték, csomózták. A szőnyeg funkciója egykor messze sokrétebb volt a mainál. A nemezlapokból kialakított sátor bejáratát szőnyeggel takarták, nedvesség, hideg ellen földre terített szőnyeggel óvták, értékeiket a sátor vázára akasztott szőnyegtáskákban őrizték, szőnyegen háltak, imádkoztak, áruikat szőnyegzsákokban szállították, ünnepeiken a lovakat, tevéket szőnyegtakarókkal díszítették, halottaikat szőnyegen ravatalozták. A szőnyegkészítés később falusi háziiparrá, majd önálló városi kézművességgé fejlődött.

A szőnyegkészítő népek nagy része szunnita mohamedán, akiknek hagyományai az élőlények ábrázolását tiltják, s ennek következtében a szőnyeg lett az a műfaj, amely lenyűgöző színskultúrájával, sokszor szimbolikus jelentéssel bíró absztrakt díszítőelemekből alkotott kompozíciójával a Keletet a nyugati jellegű képzőművészet hiányaért kárpótolta.

A szőnyegművészet történetében a török népek szerepe alapvető. Minden valószínűség szerint szeldzsuk törökök terjesztették el a szőnyegcsomózás ismeretét Iránban, török-mogul uralkodók alapították az első szőnyegmanufaktúrákat Indiában, szeldzsuk, majd oszmán-törökök virágoztatták fel — a műfaj történetében leghosszabb, töretlen fejlődésmenetet mutató — anatóliai szőnyegművészetet.

Az Iparművészeti Múzeum a világ egyik leggazdagabb keleti szőnyeggyűjteményét őrzi. Különösen figyelemre méltó az oszmán-török rész, mely az isztambuli Török és Iszlám Művészeti Múzeum gyűjteménye után a legjelentősebb. A múzeum munkatársai elsősorban kiállítások rendezésével végeztek úttörő munkát. A múzeum első keleti szőnyeg bemutatóját 1886-ban nyitotta meg, ennél korábbi ilyen rendezvény sem Nyugaton, sem Keleten nem ismert. 1914-ben került sor a szakmai körökben napjainkban is emlegetett „Erdélyi török szőnyegek” című kiállítás rendezésére, amelynek keretében csak egy csoport került a nyilvánosság elé. Ez volt a világ első török szőnyegkiállítása. A múzeum ismételt 1935-ben, majd az 5. Nem-

zetközi Keleti Szőnyeg Konferencia alkalmával 1986-ban rendezett török szőnyegkiállítást. A török gyűjtemény teljes egészében először a keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban került bemutatásra 1994-ben. A gyűjtemény külföldön önállóan 1974-ben Grazban, 1986-ban Prágában, 1996-ban Londonban szerepelt. A Török és Iszlám Művészeti Múzeum tavaly szeptemberben nyílt nemzetközi török szőnyegkiállítása, melyet minden idők legjelentősebb ilyen irányú vállalkozásaként emlegetnek, anyagának több mint negyedét az Iparművészeti Múzeum küldte.

A júliusban Budapesten összejövő XXXV. Nemzetközi Orientalisztikai Világkongresszus alkalmával az Iparművészeti Múzeum ötven legszebb koroszmán szőnyegét mutatja be. A kiállításnak stílusos keretet biztosít a múzeum üllői úti palotájának keleti hangulatú kupolaterme. A kiállítás sokrétűen dokumentálja a csoport több évszázados fejlődésmenetét, bemutatásra kerül több olyan darab is, mely típusának legkorábbi, vagy egyéb szempont szerint legkiemelkedőbb példánya.

Az oszmán kori szőnyeg-ornamentika archaikus részét heraldikai motívumokból összetett végtelenül ismételhető mustra alkotja. A 16—17. században arab és perzsa hatásra divatba jött a koncentrikus kompozíció.

A legkorábbi tárgyi emlékek a 15. századból maradtak fenn. A néhány, ebből a korszakból származó szőnyeg közül a kiállításon kettő is szerepel. A „Crivelli” szőnyeg típusa korábban csak Carlo Crivelli (aktív: 1457—1493) velencei festő egy képén ábrázolt szőnyeg nyomán volt ismert. Ahhoz hasonló rajzú darabot a múzeum századunk elején gyűjtött be, s ez volt sokáig a típus egyetlen ismert képviselője. Az egy-egy neves festő egykorú ábrázolása után elnevezett „Memling”- (15. század), „Holbein”- (16. század), „Lorenzo Lotto” (16—17. század) szőnyegek jellegzetes, ismétlődő medallion motívuma eredetileg törzsi embléma, törökül „göl” volt. A végtelenül ismétlődő, archaikus minta további képviselői kiállításunkon a fehér alapszínű, „golyós”-, „madaras”, „skorpiós” mintázatú szőnyegek. Az újabb, koncentrikus kompozíciójú munkák középméretű kisebb-nagyobb központi medallion díszíti, ezek általában Usak városában és környékén készültek. Az új kompozíciót követik az ún. erdélyi

szőnyegek is. Ezek tükrében két egymással szembeállított imafülke medallion formát képez. Ezeknek a megnyerő rajzú anatóliai munkáknak az elnevezése csupán arra utal, hogy legnagyobb számban Erdélyben maradtak fenn. Az oszmán-török szőnyegek legváltozatosabb csoportját az imaszőnyegek jelentik. Egy hithű mohamedán napjában ötször imádkozik. Évszázadok folyamán szokás lett, hogy elsősorban akkor, ha az imaidő eljövetelekor nincs mecset a közelben, az imádkozást szőnyegre borulva végzi. Előírás szerint az imát a Mekkában található Kába-kő felé fordulva mondják. Dzsámikban és mecsetekben az ima irányát (kible) a falába épített díszes fülke, a mihráb mutatja, s ennek hatására az imaszőnyegek gyakran a mihráb rajzát szőtték, csomózták. A legszebb török imaszőnyegek a 16. században az udvari manufaktúrában, a 17. század folyamán Gördes, Ladik és Kula városában készültek.

Az oszmán-török szőnyegművészet fénykora a 16—17. század, a 18. század már a hanyatlás jeleit mutatja. A 19. században fellendülés tapasztalható, mely inkább a mennyiségben, semmint a minőségben jelentkezett.

Az Iparművészeti Múzeum fennállása óta (1872) gyűjti a keleti szőnyeget. A gazdag anyag létrehozását a magyar lakáskultúra sajátos fejlődése tette lehetővé. Feltehetőleg nomád eredetünk következtében a keleti szőnyegek iránti igény fokozottabb volt nálunk, mint bárhol másutt Európában. A Kelet-Nyugat irányú kereskedelem egyik fő útvonala is Magyarországon keresztül vezetett, és a drága ázsiai kelmék java részét kitevő szőnyegek nagy mennyiségben már magyar területen elkeltek. 16—17. századi összeírások, hozomány- és hagyatéki leltárak stb. tanúsága szerint a régi magyar otthonok legkedveltebb díszei közé tartoztak a török és perzsa szőnyegek, s ennek köszönhetően viszonylag sok fennmaradt közülük.

A kiállítás 1997. július 8-án nyílik és 1997. augusztus 31-ig tart nyitva. E sorok írója, aki egyben a kiállítás rendezője is, a Magyar-Török Baráti Társaság tagjainak 1997. július 15-én, kedden délután 16 órakor bemutatja a kiállítást.

✎ Batári Ferenc

Oszmán-török rézművesség 16—19. század

A 35th International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS) alkalmából 1997. július 9-én „Oszmán-török rézművesség” címmel kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolatermében. Ilyen jellegű kiállítás Magyarországon most először kerül megrendezésre, és a bemutatott tárgyak túlnyomó többsége is most lesz először látható. A mintegy négyszáz évet felölelő anyag összeállítása során arra törekedtünk, hogy minél változatosabb és teljesebb képet tárhassunk a nagyközönség elé. A Magyar Nemzeti Múzeum törzssanyagába tartozó, különböző korú és származású tárgyak mellett helyet kaptak az utóbbi évtizedekben előkerült legjelentősebb 16—17. századi leletegyüttesek éppen úgy, mint az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének kiemelkedő művészi színvonalat képviselő, 18—19. századi darabjai.

Az oszmán-török kézműves iparágak között különösen jelentős helyet foglal el a rézművesség, amelynek mesterei egyaránt készítették mindennapi használatra szánt egyszerű edényeket, illetve magas művészi színvonalon megalkotott mesterműveket. Anatólia gazdag rézbányái nagy mennyiségben szolgáltatták a viszonylag könnyen, egyszerű eszközökkel is megmunkálható alapanyagot. A mindennapi élet számos területén felhasználható, jól szállítható tárgyak iránt pedig évszázadokon keresztül komoly kereslet mutatkozott.

A múzeumi gyűjteményeinkben őrzött török réz- és bronztárgyak jelentősebb része régészeti lelet, amely a 16—17. században itt élt törökség mindennapi életének kísérőjeként, egyszerű használati tárgyként került magyar területre.

Annak ellenére, hogy már a múlt század második felétől egyre gyakrabban bukkantak fel török rézedény együttesek régészeti leletként, a kutatás figyelme csak évtizedekkel később fordult e tárgytípus felé. Az első tanulmány 1936-ban a budai vár visszafoglalásának 250. évfordulójára kiadott emlékkötetben jelent meg, Horváth Henrik tollából. Az akkor már jelentős mennyiségű budai török leletet — nemcsak a rézedényeket — a szerző elsősorban művészettörténeti szempontok szerint elemezte. Ugyanilyen módon közeledett e kérdéskörhöz Bárányné Oberschall Magda, aki Fekete Lajos: Budapest a törökkorban című, 1944-ben publikált, sok tekintetben máig meg nem haladott kötetében az oszmán-török iparművesség keretein belül általánosságban próbálta a budai rézműveség helyét meghatározni. A háborút kö-

vető évekből Fehér Géza munkásságát kell kiemelni, aki a Nemzeti Múzeum, a pécsi és az esztergomi múzeumok tárgyainak vizsgálata során először mutatta ki azok szoros kapcsolatát a balkáni leletekkel, illetve elsőként határozta meg e tárgyak funkcióját, és a török étkezési kultúrában betöltött szerepét. Az utóbbi évtizedben Gaál Attila a Tolna megyei, Kovács Gyöngyi pedig a Szolnok megyei rézedényeket adta közre, elsősorban régészeti szempontok szerint elemezve azokat.

A szóban forgó kiállítás lelőhelyek szerint csoportosítva mutatja be a tárgyakat.

Az egyik legkorábban előkerült és legszebb leletegyüttes a mai Szlovákiából származik. A múlt század végén, 1890-ben jutott a Nemzeti Múzeum tulajdonába ez az igen gazdag és feltűnően jó állapotú edényeket tartalmazó leletegyüttes Ajnácskőről.

Jelentős leletanyagot ismerünk Budáról, illetve a budai vár területéről. Az 1910-es évek elején vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum azt a két, kiöntőcsöves kannát, melyek máig a legszebb magyarországi darabok közé tartoznak. Az utóbbi évek rendszeres és tervszerű budavári kutatásai számos ponton igazolták, illetve újabb adatokkal gazdagították a budai török rézművességre vonatkozó ismereteinket. Marsigli Alajos Ferdinánd olasz hadmérnöknek a budai vár 1686. évi visszafoglalása után készített térképe alapján már régóta tudjuk, hogy a budai várban a török rézművesek külön utcában megletelepedve, a mai Szentháromság utca környékén éltek. Az 1970-es években, a budavári palota északi előudvarában, illetve attól északra, a Kolduskapu előterében végzett régészeti kutatások bizonyították, hogy e térségben is működtek török rézműves műhelyek. A török korban Topháne mejdáninak, azaz Ágyúszertár térnek nevezett előudvarban, pontosabban az azt lezáró szárazárok betöltésében félig kész török rézedényeket találtak. A Kolduskaputól északra, az út két oldalán házacsok állottak, ezek egyikeben török rézműves műhely maradványait tárták fel. Az utóbbi években a budai várnegyed északi végében került elő egy I. Lipót (1657—1705) éremmel keltezett bőrszáka csomagolt 17. századi leletegyüttes.

A hajdani egyházi és uralkodói központ, Esztergom, a „török” Buda nyugati elővédjeként fontos stratégiai szerepet játszott a hódoltság időszakán át. A várost csaknem teljes magyar lakossága elhagyni kényszerült, helyükre mohamedánok, illetve rác martalócok

költöztek. Életmódjukról, szokásaikról vallanak a fennmaradt változatos formájú edények. A leletek egy része sajnos a század első felében, nem hiteles ásatásból került elő, más részük viszont az utóbbi évtizedek gondos és rendszeres régészeti feltáró munkájának köszönhető.

A török hódoltság százötven esztendején belül a tárgyak pontosabb keltezéséhez nyújtanak segítséget a Szekszárdtól négy kilométerre délre felépített újpalánki vár leletei. A palánkvár 1596-tól őrizte a Sárvízen átmenő forgalmat, és nem egészen száz év múlva, a század végi visszafoglaló háborúk során, 1686-ban égett le. Az itt előkerült, illetve a szomszédos Tolna megyei kis palánkok (Paks, Tolna, Dunaföldvár) edényei a déldunántúli terület anyagát reprezentálják.

A nagy leletegyüttesek mellett néhány szebb tárgy illusztrálja a jelentősebb városok, így Székesfehérvár, illetve Pécs gazdag leletanyagát.

A kiállítás második részébe azokat a tárgyakat soroltuk be, amelyek vásárlás vagy ajándékozás révén, nem régészeti leletként, hanem többnyire magánemberek tulajdonából kerültek múzeumi gyűjteménybe.

A 15. század második felétől Európa-szerte komoly érdeklődés mutatkozott az oszmán művészet alkotásai iránt. Az iszlám művészet korai hagyományait is magába foglaló, ám mégis sajátosan egyedi török réz- és bronz tárgyak azonban kívül kerültek a korabeli Európa érdeklődési körén. Sőt, kimaradtak a 16—17. századi, egyébként gazdag török anyagot őrző magyar főúri, illetve erdélyi fejedelmi gyűjteményekből is. A magyar lakosság körében csak a 18. század első felében jöttek divatba a török eredetű rézedények, elsősorban a „kafének való ibrikék”. Meglepő talán, de a ma jellegzetesen magyar edénynek tartott, egyébként szintén török eredetű rézbogrács használata is csak a 18. század elejétől vált általánossá. A magyar múzeumok török réz-gyűjteménye — a valóban Anatóliában vásárolt egyedi műtárgyak kivételével — nagyon komoly azonosságot mutat a szerbiai, illetve boszniai múzeumok hasonló tárgyaival. Vonatkozik ez a megállapítás az ásatásokon napvilágra került edényekre éppen úgy, mint a későbbi évszázadok során hazánk területére eljutott tárgyakra. Az azonosság sokszor olyan mértékű, hogy azonos műhelyt kell feltételeznünk, nemcsak a hódoltság folyamán, hanem még a 18. században is. Ez a tény egyébként

(Folytatás a 10. oldalon!)

érthető, hiszen éppen a hódoltság után, a 18. század elején ún. „görög” árusok révén nagy mennyiségű balkáni-török áru árasztotta el az országot. E kor emlékét őrzi számos, a kiállításban bemutatott tárgy.

Az oszmán-török réztárgyak gyűjtése Magyarországon a múlt század közepén — második felében kezdődött. Számos, ma múzeumi gyűjteményben őrzött műtárgyunk ekkor került magyar területre, elsősorban a kor divatjának megfelelően a keleti művészet alkotásai iránt fogékonyabbá váló magángyűjtők jóvoltából. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének egyik korai darabja egy vörösrézről készült fedeles kanna. Az edény teljes felületét finoman vésett növényi ornamentika borítja, a helyenként megmaradt ezüstberakás nyomaival. A tárgy 1852-ben, gróf Jankovich Miklós tulajdonából került a múzeumba. A török otthonok egyik jellegzetes darabját, az enyhébb éghajlaton a szobai kályhát helyettesítő parázstartót a Zichy-család őrizte csaknem egy évszázadig, míg egy kis kitérő után a Nemzeti Múzeum vásárolta meg 1988-ban. A családi hagyomány szerint a parázstartót Zichy József (1841—1924) törökországi útja során vette a múlt század végén. Ugyancsak a családi hagyomány őrizte meg egy másik, jellegzetes török réztárgy történetét. A vörösrézről készült, ónozott, feliratos, elő- és hátlapján egyaránt vésett virágokkal díszített vizeskulacsot az eladó elmondása szerint Hopp Ferenc (1833—1919), a Kelet-Ázsiai Múzeum megalapítója ajándékozta, a vele szoros barátságban és egyben munkakapcsolatban álló családnak. A tárgyon meglevenített növényvilág — tulipánok, szegfűk és stilizált rózsák — a klasszikus oszmán művészet legszebb hagyományait idézi.

Kitekintvén a rézművesség témaköréből, a kiállítás kísérletet tesz arra is, hogy bemutassa hogyan jelenítették meg ugyanazokat a formákat más anyagokból, nevezetesen ezüstből, agyagból, bőrből, sőt még gyöngyházból is. Különösen érdekes a fent említett vizes kulacs bőrből készült, ezüsttel hímzett változata, az ezüstből készült, a maga nemében egyedülálló egri kupa rézből csinált, gazdagon vésett párja, vagy a közismert, finoman díszített ezüst csésze rézből kalapált, egyszerű kivitelű „testvére”.

Gerelyes Ibolya

Egy könyv török műkincsekről

Batári Ferenc: Oszmán-török szőnyegek

A múzeumok alapvető feladata törzsanyaguknak a kutatás nemzetközi vérkeringésébe való bekapcsolása. A tudomány mai állása szerint ennek legmegfelelőbb formája az ún. catalogue raisonné, azaz gyűjteményi szakkatalógus. E munkák, az azokban publikált anyaggal kapcsolatos valamennyi ismeretanyagot, a szerző, esetleg szerzők kutatásainak legújabb eredményeit tartalmazzák. A szakkatalógusokat napjainkban még leginkább hagyományos könyv formájában adják ki, de léteznek már ennél modernbb lehetőségek is.

A budapesti Iparművészeti Múzeum közelmúltban elindított szakkatalógus sorozatának első köteteként nemzetközi híré, de előzetesen nagyrészt publikálatlan oszmán-török szőnyeganyagát tette közzé. A munka szerzője Batári Ferenc művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum főosztályvezetője, a londoni székhelyű Nemzetközi Keleti Szőnyeg Társaság, az ICOC (International Conference on Oriental Carpets) Nemzetközi Bizottságának állandó tagja. A szerző enteriortörténeti kutatásaival kapcsolatban kezdett keleti szőnyegekkel foglalkozni, mivel azok a régi magyar otthonok elmaradhatatlan tartozékai voltak. A témakörben számos kiállítást rendezett és mintegy ötven különböző munkája jelent meg itthon és külföldön. Nevéhez fűződik egy korábban nem ismert kora-oszmán (15. század) szőnyegtípus, az ún. Crivelli szőnyeg első leírása és közzététele. Kikutatta egy gyakran előforduló 16—17. századi típus, a fehér „Uşak” szőnyegek mintázatának eredetét és fejlődésmenetét. Több tanulmányban foglalkozott a Magyarországon fellelhető oszmán-török szőnyegfajtákkal, ennek keretében az ún. erdélyi szőnyegekkel.

A könyv, elsősorban annak magyar változata, mind tudományos, mind művelési igények kielégítését tűzi célul. A munka Az oszmán-török szőnyegek; Oszmán-török szőnyegek Magyarországon című fejezetekre és a Katalógus részre tagolódik, amely szőnyegművészeti kislexikonnal, irodalomjegyzékkel és képmellékletekkel egészül ki.

A könyv az oszmán-török szőnyegművészet mintegy hatszáz éves fejlődésmenetét nyújtja saját kutatási eredmények alapján. Korábbi szintézist csak Şerare Yetkin (1981) és Oktay Aslanapa (1988) török kutató készített. Ez a fejezet három részre tagolódik: I. Az oszmán-török szőnyegművészet kezdetei — a végtelenül ismétlődő muštra korszaka (állat alakos-, „Memling”-, „Holbein”-,

„Lorenzo Lotto”-, fehér „Uşak” szőnyegek). II. Idegen hatások — koncentrikus kompozíció (az udvari manufaktúra szőnyegek; medaillonos, csillagos, „erdélyi” szőnyegek; 17—18. századi „Ladik”-, „Gördes”-, „Kula” imaszőnyegek). III. A 19. század szőnyegművészete.

Az oszmán-török szőnyegek Magyarországon című fejezet levéltári dokumentumok alapján írt, olvasmányos kultúrtörténeti része a kötetnek. A szerző ismerteti, hogy a szőnyegek döntő többsége egykor békés kereskedelmi úton jutott Magyarországra. A könyv foglalkozik királyi és fejedelmi rezidenciák, kastélyok, kúriák, polgári otthonok hajdanvolt szőnyegkincseivel és a különböző egyházaknak a tárgyi emlékek megőrzésében játszott fontos szerepével is. Érdekes, riport-szerű beszámolót kapunk a hódoltsági terület életéről. A fejezet ismerteti a szőnyegek enteriordíszítő funkciója mellett a különböző társadalmi és családi események pompájának fokozásában betöltött szerepét is. Megismerhetjük a gyűjtemény és a tudományág magyarországi kibontakozását és fejlődését is.

Szorosabban vett szakmai szempontból a katalógus a könyv leglényegesebb része. A munka lezártakor százhetvenhat szőnyeget számláló gyűjtemény minden egyes darabjáról feldolgozás készült. Egy-egy tétel a tárgy megnevezését, meghatározását, méreteit, leltári számát, struktúra analízisét, mintázat-, állapot leírását, provenienciáját, irodalmi vonatkozásait tartalmazza. A magyar kiadást műbarátokat, gyűjtőket eligazító glosszárium egészíti ki. A könyv valamennyi szőnyeg színes, jelentős részben egészoldalas képét hozza, s az illusztrációkat magyarországi múzeumokban fellelhető, török szőnyegábrázolással gazdagított egykorú festmények reprodukcióját és a színezékként leggyakrabban használt növények képét is közli.

Az Ottoman Turkish Carpets című angol változat a magyar kiadástól a külföldiek ismereteihez igazított történeti bevezetőjével tér el, s nem tartalmazza a lexikon részt.

Az Iparművészeti Múzeumnak a XXXV. Orientalisztikai Nemzetközi Kongresszus tiszteletére rendezett török szőnyegkiállítása alkalmával a gyűjtemény szakkatalógusa ismét kapható lesz.

(A budapesti Iparművészeti Múzeum és a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum kiadványa, Budapest-Keszthely, 1994. Szerkesztő: Czoma László. 216 oldal).

Pásztor Emese

„Ha számkivetésbe megyek, megőrzöm népem szeretetét,
mely örökre él szívükben irántam.”

II. Rákóczi Ferenc

Felhívás a Rákóczi-emigráció törökországi emlékeinek megmentésére

A Márvány-tenger parján lankás dombvonulaton fekszik a mára fejlett megyei székhellyé vált város: Rodostó, török nevén Tekirdağ. Ez a város adott menedéket, otthont hazánk bujdosó fiainak. Imáikat, sóhajukat nem hallották meg őshazájukban, a hazatérés valamennyiüknek csak álom maradt.

Haláluk után hosszú idő telik el, míg Beszédes József és Thaly Kálmán 1891-95. között kutatni kezdenek a bujdosók után. Ekkor még állt a házak többsége, állt a templom, amelyet ők építettek, a kicsi kápolna, ahol a nagyságos fejedelem imáit, fohászait mondta el.

Magyarországon kormányok jöttek, kormányok mentek, a rodostói magyarok utcájának megmentése miniszteri szinten néha szóba is került, de a tényleges cselekedetek elmaradtak. Pedig Rákóczitól ma is volna mit tanulnunk! Politikájának üzenete elevenebb, mint bármikor! Századunk végén különösen szociális érzékenysége, vallási toleranciája és az a törekvése szolgál tanulsággul, hogy Magyarország állami önállóságát nemzetközi garanciákkal kell biztosítani. Már gyermekkorában megtanulta, hogy az uralkodás nem más, mint szolgálat és felelősség!

Talán ezek az eszmék motiválták 1971-ben a magyar kormányt, midőn elhatározta, hogy a közel negyven magyar házból felújítják Rákóczi ebédlőházát és múzeumként megnyitják azt. A Bercsényi rezidencia, a templom, a többi ház azonban elpusztult. 1995 végén az Magyar Tudományos Akadémia csoportjával Kossuth- és Rákóczi emlékhúton Törökországban, többek között Rodostóban is jártunk. A csoportban velünk voltak amerikaiak élő honfitársak is, akik megdöbbenve álltak az elpusztult, romos házak láttán. Velük folytatott eszmecsere után elhatározás született és összefogás! Ezek eredményeként 1996-ban megalakult a Rodostó Alapítvány (HUNGARIAN REFORM CHURCH RODOSTÓ FOUNDATION, San Francisco Vicinity, 102 Laurel St. Redwood City, CA 94063). Mi a célja? Bercsényi házából, amely a legszebb volt a fejedelemsé mellett, vendégházat lehetne létrehozni; Rákóczi házából, amelyben kápolna is volt, múzeum és magyar-török kulturális intézet lenne kialakítható; a magyarok ebédlőházából pedig a későbbiekben egy magyar fogadó.

K. PINTÉR TAMÁS rajza

Rodostó város vezetői közül többen — szívükben és tetteikben — méltó példát adtak számunkra, midőn felállították Rákóczi szobrát a tengerparton, Rákóczi egykori fürdőhelyén pedig emlékhútot építettek. Segítő kezet adtak az alapítvány céljaihoz is. Az elmúlt év nyarán közös megállapodásra került sor Budapesten. Találkozott az alapítvány Amerikában élő vezetője, a Rodostóból érkező tiszteletbeli konzul, a párizsi magyar egyesület vezetője és e sorok írója, aki az alapítvány egyik vezetője.

Történelmi örökségünk megvédésére a közös akarat megszületett. A feladatok adóttak. A célhoz, az elképzelésekhez már sok-sok szép ajánlat érkezett. Sok kis adományból sok mindent meg lehet oldani. A legnehezebb feladat felrázni e földön élő honfitársainkat. Tudatni azt, hogy amely nemzetnek nincs múltja, annak jövője sincs.

Franciaországban Yerres városában Rákóczi végakaratainak megfelelően őrzik a fejedelem szívét. Az őrhelyen egy emlékoszlop áll. Minden év szeptemberében emlékünnepeyre kerül sor itt.

Idén szeptember 14-én fogják a nagyszabású ünnepséget megtartani, magyar napi történelmi műsorral egybekötve. Ugyanezt és ugyanezt tart pár nappal ezután megemlékezést a brüsszeli magyarság is. Rákócziért, Bercsényiért, Mikésért és a többiekért.

Az ünnepségekre ezúttal az alapítványt is meghívták. Tudomásunk val arról, hogy meghívják a török megyei kormányzót, Tekirdağ polgármesterét és tiszteletbeli konzulunkat Erdogan Erkent is. A meghívás alapján emlékhútot szervezünk, amely szeptember 8-án vagy 9-én indul Budapestről, Párizs, Yerres, Phalsbourg magyar napjai után Brüsszel következik, majd találkozunk a holland Mikes kör tagjaival. Az útra a 156 63-73, vagy a 214 17-81 telefonszámon lehet jelentkezni.

Az emlékhútot, a program, a további célok megvalósításába bekapcsolódott a Magyar-Francia Társaság, Kassa városa, Vaja vezetői, a Hadtörténeli Múzeum vezetője.

Az alapítvány vezetői a célok és a tervek megvalósításához társakat várnak! Reményeik a földön élő honfitársaikban vannak.

Olvassuk el Rákóczinak a Márvány-tenger partján írt vallomását: „Uram, egykor egy nagy nyáj pásztora voltam, melyet jogosan vettél el tőlem, mert nem virrasztottam mellette,.... de nem menttél fel a pásztorságomból... Uram, tekints helyzetünkre, külső és belső bajainkra és szükségünkre... látod, hogy legelőinkről távoli legelőkre kényszerültünk. Ellenség üldöz, lelkünknek nincs nyugalma, idegenek ragadták el örökségünk, árvák lettek fiaink. Gyalázat nevünk. Ellenségeink üldöznek, életünkre törnek... mit mondjak, Uram, pásztorom a juhokról, akiket egykor gondjainkra bízál.”

Szickné Tóth Kornélia

YEŞİL ELMA

Seyahat Acentası

Törökország a „földi paradicsom”

ISZTAMBUL „Találkozzunk ott,
ahol a kontinensek összeérnek.”

Egyéni utazások/Csoportos utak Kulturális/Üzleti utak

Halikarnasszos tengerén „Kék utazás”
Egyéni/Csoportos

Nyaralás az Égei-
és a Földközi-tenger partjain
Egyéni/Csoportos

12 napos „Selyemút túra”
autóbussszal Isztambulból
Csoportos

7 napos „Selyemút túra”
autóbussszal Antalyából
Csoportos

YEŞİL ELMA Utazási Iroda

„Az Ön törökországi partnere
a nyaralás során”

„A közeljövőben Magyarországon is”
İstiklal Cd. 81/1

80060 Beyoğlu — İstanbul
Türkiye

Tel.: 0090 212 2495211

Fax: 0090 212 2932076

TÜRKİYE

Yeryüzündeki cennet

İSTANBUL Kıtaların buluştuğu yerde buluşalım
Bağımsız / Grup
Kültürel / İş amaçlı

Halikarnas diyarında Mavi Yolculuk
Bağımsız / Grup

Ege ve Akdeniz Kıyılarında yaz programları
Bağımsız / Grup

Antalya çıkışlı otobüsle 7 gün
İpek yolu gezisi

İstanbul çıkışlı otobüsle 12 gün
İpek yolu gezisi

Grup

YEŞİL ELMA Seyahat Acentası

Türkiyedeki tatil arkadaşınız yakın gelecekte
Macaristan'da

İstiklal Cd. 81/1
80060 Beyoğlu - İstanbul
Türkiye

Tel.: 0090 212 2495211

Faks: 0090 212 2932076

A Török Füzetek
ezen száma a

SOLYMETER

támogatásával készült.

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja
Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Gál Tímea, Puskás László, Szmlkó Györgyi,
F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Takács István

Levélcím: Szmlkó Györgyi 1245 Budapest, Pf. 1000.

Fax: 266-30-35. Terjeszti az MTBT.

HU ISSN 1217-6141

9722970 AKAPRINT Kft.